

УДК [338.45:622]:339.137

Румянцева Г.І.

*кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів
Нововолинського навчально-наукового інституту економіки та менеджменту
Тернопільського національного економічного університету*

Почтарук І.С.

*здобувач
Інституту регіональних досліджень імені М.І. Долишнього
Національної академії наук України*

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ПЕРСПЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ

COAL INDUSTRY COMPETITIVENESS OF WESTERN REGION OF UKRAINE: CURRENT STATUS WAYS AND DEVELOPMENT POLICY

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено оцінці сучасного стану конкурентоспроможності вугільної промисловості України з визначенням тенденцій та основних проблем розвитку. З використанням методики розрахунку індексу порівняльних переваг проведено оцінку конкурентоспроможності регіонів у вугільному секторі. Шляхом ранжування показників діяльності шахт встановлено економічну ефективність діяльності вуглевидобувних потужностей Західного регіону України та доведено неконкурентоспроможність більшості вугільних підприємств регіону на вітчизняному та світовому ринках. Зазначено, що в сучасних умовах конкурентоспроможність вугільної промисловості Західного регіону України певною мірою визначається чинниками макроекономічного, мезоекономічного та мікроекономічного впливу. Запропоновано концептуальні підходи до подальшого розвитку й підвищення конкурентоспроможності вугільної промисловості України та її регіонів, у рамках яких запропоновано системне вирішення проблем галузі.

Ключові слова: регіон, конкурентоспроможність, вугільна промисловість, порівняльні переваги, реструктуризація, організаційно-економічні інструменти.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена оценке современного состояния конкурентоспособности угольной промышленности Украины с определением тенденций и основных проблем развития. Проведена оценка конкурентоспособности регионов в угольном секторе с использованием методики расчета индекса сравнительных преимуществ. Путем ранжирования показателей деятельности шахт установлена экономическая эффективность деятельности угледобывающих мощностей Западного региона Украины и доказана неконкурентоспособность большинства угольных предприятий региона на отечественном и мировом рынках. Отмечено, что в современных условиях конкурентоспособность угольной промышленности Западного региона Украины в некоторой степени определяется факторами макроэкономического, мезоэкономического и микроэкономического влияния. Предложены концептуальные подходы к дальнейшему развитию и повышению конкурентоспособности угольной промышленности Украины и ее регионов, в рамках которых предложено системное решение проблем отрасли.

Ключевые слова: регион, конкурентоспособность, угольная промышленность, сравнительные преимущества, реорганизация, организационно-экономические инструменты.

ANNOTATION

The article estimates the current state of competitiveness of the coal industry of Ukraine with trends and key development issues. Due to the method of calculation of comparative advantage index evaluated regional competitiveness in the coal sector. By ranking performance of the mines set economic efficiency of mining capacity in Western Ukraine and brought most uncompetitive

coal mines in the region in the domestic and global markets. It is noted that in today's competitive coal industry of Western Ukraine to some extent by macroeconomic factors, mezoekonomichnoho and microeconomic effects. The conceptual approaches to the further development and increasing the competitiveness of the coal industry of Ukraine and its regions, as part of these projects will address the systemic problems of the industry.

Keywords: competitiveness of the region, competitiveness of coal industry, comparative advantages, organizational and economic instruments, reforming of the coal industry.

Постановка проблеми. Кризові явища в економіці, необхідність пошуку шляхів їх подолання зумовлюють гостроту проблем посилення конкурентоспроможності пріоритетних для розвитку держави та її регіонів видів економічної діяльності на засадах ефективного використання матеріальних, кадрових, фінансових, інформаційних та інших ресурсів. Найбільшою мірою це стосується галузей, які суттєво впливають на економічний і соціальний розвиток територій та пріоритетно потребують змін. У Західному регіоні України до них відноситься вугільна промисловість.

Із 1996 р. відбувається реструктуризація вітчизняної вугільної промисловості, потреба в якій зумовлена як загальними процесами економічної трансформації України та її входженням до світового економічного простору, так і кризовими явищами, що наростали в галузі. Однак її конкурентоспроможність лишається вкрай низькою, а дотування галузі стало непосильним для державного бюджету. Це актуалізує потребу наукового обґрунтування заходів з організаційно-економічного забезпечення розвитку та посилення конкурентоспроможності вугільної промисловості з урахуванням специфіки регіонів вуглевидобування в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розв'язання галузевих і територіальних проблем розвитку вугільної промисловості здійснили: О. Амоша [1], О. Власюк [2], Ю. Драчук [3], Л. Стариченко [1], О. Стогній [4], Н. Трушкіна [3], Д. Череватський [1], Я. Чернікова [5], А. Шевченко [6] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на значний науковий доробок, у наукових працях вітчизняних учених не повністю розкрито всю сукупність проблем підвищення рівня конкурентоспроможності вугільної промисловості як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях в сучасних умовах. Зокрема, потребують удосконалення методичні підходи до оцінки рівня конкурентоспроможності вугільної промисловості, недостатньо дослідженими є регіональні чинники впливу на підвищення її конкурентоспроможності та питання вдосконалення організаційної структури й економічних відносин у цьому виді економічної діяльності.

Мета статті полягає в оцінці рівня конкурентоспроможності вугільної промисловості регіону та окресленні перспективних напрямів підвищення конкурентоспроможності вугільної промисловості регіону в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок видобування вугілля в Україні розділяють державний (28,8%) та приватний (71,2%) сектори. Приватні підприємства реалізують вугілля безпосередньо споживачам, а державні здійснюють його продаж централізовано через оператора вугільного ринку ДП «Вугілля України». Встановлено, що близько 48% вугільного ринку України належить приватній енергетичній компанії «ДТЕК», яка входить до складу потужної фінансово-промислової групи України System Capital Management і має домінуюче становище на національному ринку енергетичного вугілля, володіючи групою потужних вуглеводобувних підприємств.

Разом із тим усі вугільні підприємства Західного регіону України перебувають у державній власності та функціонували раніше в єдиному паливно-енергетичному циклі з електроенергетичними підприємствами регіону, зокрема ДВАТ «Західенерго». З його приватизацією та входженням до недержавної компанії «ДТЕК» цей ланцюжок суттєво порушено, що ставить під загрозу діяльність вугільних підприємств регіону і може призвести до загострення соціально-економічних проблем у районах вуглеводобування. Тим більше що тривала відсутність інвестицій у технологічне оновлення шахт регіону призвела до їх низької конкурентоспроможності.

Крім того, використання методики розрахунку індексу порівняльних переваг дало змогу оцінити конкурентоспроможність регіонів у вугільному секторі за ключовими показниками: валовим регіональним продуктом, випуском готового вугілля, ціною 1 т готового вугілля, обсягом реалізації вугільної продукції. Результати оцінки представлено в табл. 1.

Установлено, що найвищий індекс порівняльних переваг у 2013 р. простежувався в Луганській (2,350) та Донецькій (1,372) областях, що підтверджувало вагомий вплив вугільної галузі на соціально-економічний розвиток цих регіонів. У 2015 р. становище змінилося.

Значно зросли індекси порівняльної переваги Дніпропетровської та Львівської областей за зменшення цього показника в Донецькій та особливо в Луганській областях.

Таблиця 1
Розрахункові індекси порівняльної переваги регіонів України у секторі вуглеводобування

Область	Валовий регіональний продукт, млн. грн.	Випуск готового вугілля, тис. т	Ціна 1 т готового вугілля, грн.	Реалізація готової вугільної продукції, млн. грн.	Індекс виявленої порівняльної переваги
2015 р.					
Волинська	20540	227	941	214	0,098
Дніпропетровська	142966	17309	1080	18694	1,235
Донецька	115778	13048	1080	14092	1,149
Луганська	27334	3962	1080	4279	1,478
Львівська	62442	1806	1010	1824	0,276
Всього	369060			39103	
2013 р.					
Волинська	20622	234	447	105	0,072
Дніпропетровська	152905	13000	503	6539	0,604
Донецька	164926	31800	503	15995	1,372
Луганська	55108	18200	503	9154	2,350
Львівська	63329	973	500	487	0,109
Всього	456890			32280	

Примітка: за 2015 р. розрахунок проведено згідно з даними про видобуток вугілля за січень-листопад та обсяг валового регіонального продукту за 2014 р. Джерело: складено авторами за даними Держстату України та Міненерговугілля України

У Волинській та Львівській областях індекси порівняльної переваги усе ж лишаються нижчими ніж у інших вуглеводобувних регіонах. Проте це не означає, що у Львівській та Волинській областях вугільна галузь не відіграє важливої ролі в їх економіці та соціальній сфері. З'ясовано, що вугільна галузь має пріоритетну соціально-економічну роль у районах розміщення. Зокрема, 50% власних доходів бюджету Сокальського району, на території якого розташовані підрозділи ДП «Львіввугілля» (шахти «Відродження», «Лісова», «Зарічна», «Степова»), формують надходження внаслідок діяльності вуглеводобувних підприємств. На вугільних шахтах і пов'язаних із ними підприємствах працює близько 40% зайнятого населення району.

У рамках комплексного оцінювання сучасного стану конкурентоспроможності вугільної промисловості нами було виявлено низьку економічну ефективність діяльності більшості вуглеводобувних потужностей Західного регіону України. Така оцінка базувалася на аналізі динаміки показника співвідношення собівартості вугільної продукції шахт з її обсягами та відповідним ранжуванням. Так, із 11 шахт регіону до підприємств із вищим рівнем доход-

ності віднесено одну, із середнім – чотири, із нижче середнього – чотири, із найнижчим – дві шахти (табл. 2).

При цьому всі шахти державних вуглевидобувних підприємств «Львіввугілля» та «Волиньвугілля» були збитковими. Позитивні фінансові результати мала тільки ДВАТ «Шахта «Надія», яка не входить до їх структури, демонструючи при цьому можливості рентабельного вуглевидобутку в регіоні за умови реструктуризації діючих підприємств.

Проведене оцінювання конкурентоспроможності вугільних підприємств регіону показало таке:

1. Найвищий рівень конкурентоспроможності характерний для шахт ДП «Львіввугілля» «Степова» (за рахунок значних запасів вугілля у надрах (більш як на 200 років) та порівняно середньої зольності (42,7), «Червоноградська» і «Лісова», що також пов'язано зі значними запасами (більше 90 років) та відносно низькою собівартістю вугільної продукції (1 586 грн./т і 1 101 грн./т).

2. Найнижчу конкурентоспроможність серед шахт ДП «Львіввугілля» мають «Великомостівська» (1,375), «Зарічна» (1,511) та «Відродження» (1,637).

3. Низький рівень собівартості (820 грн./т) та висока якість вугілля (23,2% зольності) ДВАТ «Шахта Надія» частково нівелюються меншими запасами (15–18 років), що зумовило невисокий загальний індекс конкурентоспроможності (2,333).

4. Для шахт ДП «Волиньвугілля» характерний нижчий рівень конкурентоспроможності порівняно з шахтами ДП «Львіввугілля» (за рахунок високої собівартості вугілля (2 252 грн./т) та незначних запасів (у середньому на 19 років).

У ході дослідження зроблено висновок щодо неконкурентоспроможності більшості вугільних підприємств регіону на вітчизняному та світовому ринках. У контексті розгляду специфіки конкуренції у вугільній промисловості виявлено вплив низки факторів на її конкурентоспроможність, які запропоновано структурувати за рівнями економічних систем на три групи: макроекономічного, мезоекономічного, мікроекономічного впливу.

Водночас нами встановлено, що в сучасних умовах конкурентоспроможність вугільної промисловості Західного регіону України здебільшого визначається чинниками: макроекономічного впливу, які формують інституційне

Таблиця 2

Індекси конкурентоспроможності вуглевидобувних підприємств Львівсько-Волинського вугільного басейну

Назва підприємства	Собівартість Вугілля			Якість вугілля (зольність)			Забезпеченість запасами			Середньозважений індекс	
	грн./т	I ₁	I ₂	%	I ₃	I ₄	років	I _{5:3}	I _{6:3}	I _{р/к}	I _{д/к}
ДП «Львіввугілля»	1850	0,443	0,963	45,8	0,507	0,764	95	1,759	1,727	2,709	
– шахта «Великомостівська»	1658	0,495	1,075	42,4	0,547	0,825	18	0,333	0,327	1,375	
– шахта «Межирічанська»	1632	0,502	1,092	38,5	0,603	0,909	67	1,241	1,218	2,346	
– шахта «Відродження»	2982	0,275	0,598	55,5	0,418	0,631	51	0,944	0,927	1,637	
– шахта «Лісова»	1101	0,745	1,619	33,9	0,684	1,032	92	1,704	1,673	3,133	
– шахта «Зарічна»	5419	0,151	0,329	58,5	0,397	0,598	52	0,963	0,945	1,511	
– шахта «Степова»	2208	0,371	0,807	42,7	0,543	0,820	216	4,000	3,927	4,914	
– шахта «Червоноградська»	1586	0,517	1,123	54,4	0,426	0,643	129	2,389	2,345	3,332	
ДП «Волиньвугілля»	2252	0,364	0,792	46,7	0,497	0,749	19	0,352	0,345	1,213	
– шахта «Бужанська»	2442	0,336	0,730	51	0,455	0,686	46	0,852	0,836	1,643	
– шахта № 9 «Нововолинська»	1849	0,443	0,964	48,6	0,477	0,720	19	0,352	0,345	1,272	
– ШУ «Нововолинське» (шахта № 1, шахта № 5)	2368	0,346	0,753	40,2	0,577	0,871	19	0,352	0,345	1,275	
ДВАТ «Шахта «Надія»	820	1,000	2,173	23,2	1,000	1,509	18	0,333	0,327	2,333	
Компанія ДТЕК	1782			35			55				2,221
										2,207	3,004

Примітка: I₁ та I₂ – індекс собівартості регіональний та загальнодержавний; I₃ та I₄ – індекс якості вугілля регіональний та загальнодержавний; I₅ та I₆ – індекс забезпеченості запасами вугільної сировини регіональний та загальнодержавний (через великі значення розраховані із врахуванням додаткового показника-дільника – 3 (I_{5:3}; I_{6:3}) для забезпечення пропорційності значень у підрахунках; I_{р/к} та I_{д/к} середньозважені регіональний та загальнодержавний індекси конкурентоспроможності вугільних підприємств Західного регіону України.

Джерело: розраховано автором за звітними даними Міненерговугілля України та вугільних підприємств 2014 р.

середовище функціонування вугільних підприємств; мезоекономічного впливу, насамперед запаси, якість вугілля та гірничо-геологічні умови родовищ; мікроекономічного впливу, насамперед техніко-технологічний рівень вуглевидобутку та собівартість продукції (рис. 1).

Дослідження особливостей і проблем функціонування вітчизняної вугільної промисловості та її організаційно-економічного забезпечення засвідчило відсутність системного підходу щодо її реформування, декларативний характер наявних концепцій та програм розвитку галузі. З огляду на це, запропоновано концептуальні підходи до подальшого розвитку та підвищення конкурентоспроможності вугільної промисловості України та її регіонів, у рамках яких запропоновано системне вирішення проблем галузі.

Організаційні та економічні заходи із забезпечення конкурентоспроможності вугільної промисловості Західного регіону України, реалізація яких націлена на розв'язання фінансово-економічних й соціальних проблем її функціонування, обґрунтовано та систематизовано за такими напрямками:

- Реорганізація державних вугільних підприємств регіону зі створенням державного відкритого акціонерного товариства «Західвугілля» (рис. 2).

Шляхом реалізації цього завдання, кінцевою метою якого розглядається забезпечення економічної рентабельності його діяльності й конкурентоспроможності в умовах вітчизняного ринку вугільної продукції, вбачається реорганізація ДП «Львіввугілля» й ДП «Волиньвугілля» та створення ДВАТ «Західвугілля» із функціями з видобування вугілля шахтами, на площах та технологічними засобами, які забезпечують рентабельність вуглевидобутку, з передачею до нього активів зазначених підприємств; закриття шахт, на яких відсутні перспективи рентабельної конкурентоспроможної діяльності (шахти «Зарічна» та «Великомостівська» ДП «Львіввугілля» та «ШУ «Нововолинське» (шахта № 1 та шахта № 5) ДП «Волиньвугілля»); організація роботи шахт, що лишаються в експлуатації виходячи з наявності затверджених експлуатаційних запасів вугілля не менше ніж на 10 років, підтвердження аудитом можливості отримання товарного вугілля з собівартістю, яка забезпечує рентабельність його видобування та реалізації; розгляд у перспективі питань

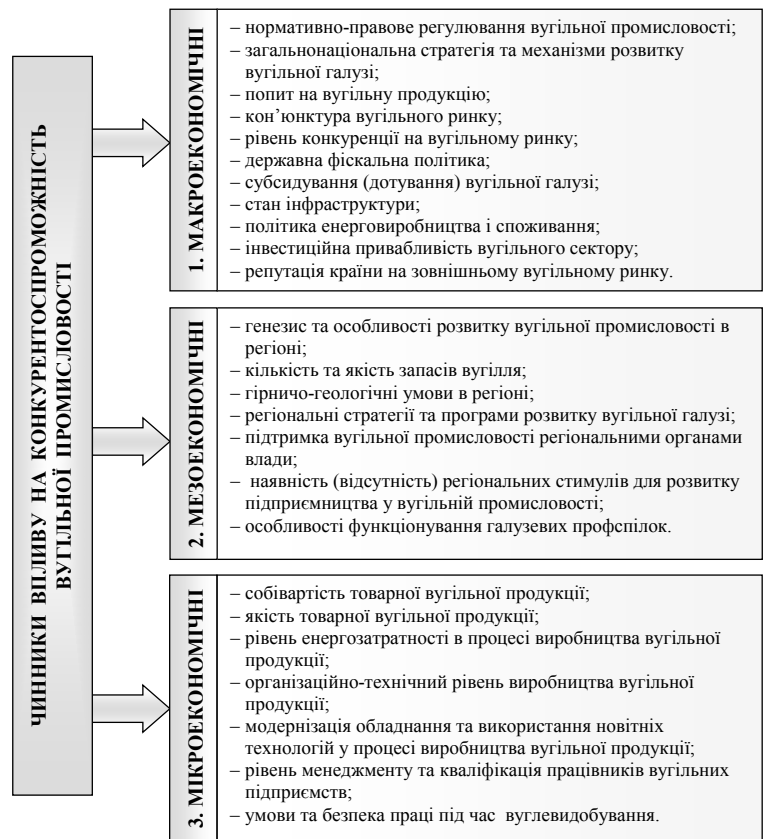

Рис. 1. Чинники підвищення конкурентоспроможності вугільної промисловості регіону

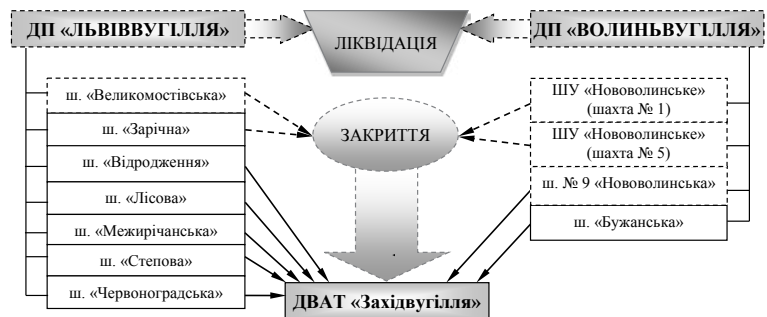

Рис. 2. Схема реорганізації державних підприємств вугільної промисловості Західного регіону України

Рис. 3. Організаційна структура ДП «Західенерговугілля»

роздержавлення підприємства в контексті приватизаційної політики держави.

- Формування вертикально інтегрованої регіональної паливно-енергетичної компанії у формі державного підприємства «Західенерго-вугілля» з входженням до його складу ДВАТ «Західвугілля» та підприємств, які перебувають на сьогодні у складі ПАТ «ДТЕК «Західенерго» і ПАТ «Львівська вугільна компанія», з їх переходом у державну власність чи шляхом організації співпраці на основі договору про спільну діяльність (рис. 3).

Результати розрахунків граничної ціни вугілля, за якої забезпечуватиметься рентабельна й прибуткова діяльність вертикально інтегрованої вугільно-енергетичної компанії, показує, що в умовах вітчизняного ринку електроенергії вона не має перевищувати 933,33 грн./т, а за реалізації її експортних можливостей може сягати 2 304,76 грн./т.

- Будівництво нових шахт для збереження вуглевидобутку та створення робочих місць із залученням зовнішніх інвесторів та на основі державно-приватного партнерства.

- Запровадження у районах припинення чи значного зменшення обсягів вуглевидобування спеціального режиму інвестиційної діяльності з метою стимулювання створення нових робочих місць для працівників, які вивільнятимуться під час реорганізації вугільних підприємств.

- Формування спеціальної державної політики соціального забезпечення вивільнених працівників вугільних підприємств. Її суть має полягати в розробці системи заходів щодо пом'якшення негативних соціально-економічних наслідків припинення діяльності вугледобувних підприємств. Серед них: зниження пенсійного віку для працівників, вивільнюваних із підприємств вугільної промисловості, забезпечення їм компенсаційних виплат, можливостей перекваліфікації тощо.

Висновки. Проведена оцінка конкурентоспроможності вугільної промисловості Західного регіону показала, що за сукупним індексом конкурентоспроможності вугільні підприємства регіону поступаються середньозваженому загальнодержавному показнику. Разом із цим індекси конкурентоспроможності окремих шахт регіону («Степова», «Червоно-

градська») його переважають. У 2015 р. також зріс індекс порівняльної переваги Львівської та Волинської областей серед інших регіонів України у секторі вуглевидобування, що засвідчує перспективи розвитку вугільної промисловості у цих областях. Розв'язання проблем галузі може бути вирішене шляхом реалізації системи організаційно-економічних заходів, запропонованих вище.

Відтак, ми торкнулися лише окремих напрямів перспективного розвитку вугільної промисловості регіону. Дотримуючись також погляду, що проблема підвищення результативності вугледобувної галузі регіону має вирішуватись через використання внутрішніх резервів підвищення конкурентоспроможності вугільних підприємств регіону, напрямами подальших науково-практичних досліджень є розробка та впровадження найефективніших інструментів підвищення ефективності функціонування вугледобувних підприємств регіону.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амоша О.І. Стан, основні проблеми і перспективи вугільної промисловості України: наукова доповідь / О.І. Амоша, Л.Л. Стариченко, Д.Ю. Череватський; НАН України, Ін-т економіки пром-ті. – Донецьк, 2013. – 44 с.
2. Власюк О.С. Вугілля як стратегічна енергетична перспектива України / О.С. Власюк, Д.К. Прейгер // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 4. – С. 85–95.
3. Драчук Ю.З. Удосконалення організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком вугільної промисловості / Ю.З. Драчук, Н.В. Трушкіна // Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики: [монографія] / За ред. М.О. Кизима, О.М. Тищенка. – Х.: ІНЖЕК, 2013. – С. 71–84.
4. Стогній О.В. Потенціал видобутку вугілля в Україні / О.В. Стогній, В.М. Макаров, М.І. Каплін // Проблеми загальної енергетики. – 2011. – Вип. 2(25). – С. 11–16.
5. Чернікова Я.В. Механізм формування ринкової ціни на продукцію гірничодобувних підприємств з урахуванням особливостей вугільного ринку України / Я.В. Чернікова // Вісник Донецького університету. Серія «Економіка і право» – 2011. – Т.1 – С. 367–370.
6. Шевченко А.В. Пріоритети та важелі модернізації вугільної галузі в Україні / А.В. Шевченко, С.Л. Воробйов // Аналітична записка НІСД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1495/>.